

SUHTLEMINE INTERNETIS

Suhtlemine internetis meenutab mulle Punamütsikese ja hundi lugu. Me saadame oma lapsed paari üldise õpetussõna saatel metsikusse virtuaalsesse metsa, kus küberhundid on mängudes, sotsiaalvõrgustikes ja kohtumisportaalides ootel. Nende tuvastamine on märgatavalt keerulisem kui pärishuntide puhul, kuna näha pole nende karvaseid käsi, suuri silmi ja teravaid hambaid. Nende plaanid ja eesmärgidki on keerulisemad kui maitsev ja mahlane kõhutäis. Arvestades, et lapsi on miljonites ja hunte tuhandetes, ei saa lootma jääda paari üksiku jahimehe peale, kes oleksid õigel ajal õiges kohas, vaid me peame ise lapsed vajalike teadmiste ja oskustega varustama.

Tihti väidavad inimesed, et nad ei suhtle internetis võõrastega. Ausalt öeldes suhtun sellisesse väitesse alati skeptiliselt, sest tegelikult on see tõsi väheste inimeste puhul. Muidugi kui sa ainult päevauudiseid loed ja pangas ülekandeid tegemas käid, siis võib see isegi tõsi olla – aga juba oma Facebooki tuttava avaliku

postituse alla kommentaari kirjutades, oled sa tegelikult alustanud suhtlemist enda jaoks võõraste inimestega ja sellega kaasnevad omad ohud. Samuti on paljud meist ju kuskil Facebooki müügigrupis tehingut teinud või osta.ee lehel oste sooritanud – see kõik on suhtlus võõrastega.

OHUD TUTTAVATEGA SUHTLEMISEL

Aga tegelikult on asja juures irooniline see, et kõige rohkem jama võib meiega internetis juhtuda tuttavatega suhtlemisel. Võõrastega suheldes oleme paratamatult ettevaatlikumaid. Tuttavatelt tulnud sõnumeid avame julgemalt ja vajutame neis olevatele linkidele pikemalt järelegi mõtlemata. Alljärgnevalt mõned suurimad ja enamlevinud ohud, mis võivad kaasneda tuttavatega suhtlemisel.

Viirused

Viirustest räägime täpsemalt 12. peatükis, kuid üheks nende levimise viisiks on kindlasti viiruse iseeneslik levitamine läbi kirjade. Ehk kui kellegi arvuti nakatub viirusega, siis püüab viirus ligi pääseda ka meiliprogrammile ja saata kõigile seal olevatele kontaktidele kirja koos mõne lingi või manusega, mida avades nakatub ka kirja saaja arvuti. Suhtu ettevaatlikult kõikidesse tuttavatelt saadud kirjadesse, mis tunduvad veidrad või ootamatud.

Samamoodi võivad viirused levida mobiiltelefonilt saadetud SMS-dega või Facebook Messengeri sõnumitega. Kui sellise kirja saabudes tekib kahtlus, siis on kõige parem võtta telefon ja saatjale helistada. Tihti inimene ise ei tea, et ta arvuti on nakatunud ning selline telefonikõne annab võimaluse probleemiga koheselt tegelema hakata.

Olge ettevaatlikud kui klõpsate hiirega tuttavate postitustel Facebookis – eriti kui see postitus väidab, et tuttav on leidnud mingi põneva/piinliku video sinust või jagatakse mõnda auhinnamängu. Mõned kuud tagasi vaatasin ma suure hämminguga, kuidas Facebookis järjest tuttavad jagasid kampaaniat, et võita Estonian Airi pileteid. Kuna firma pankrot kuulutati välja 2 aastat tagasi, siis tundus selles loteriis osalemine kuidagi erilise optimismina. Aga olles paari tuttavaga suhelnud selgus, et tegu mingi nii kavala programmiga, et piisas ühest klikist postitusele kui sinu konto hakkas juba seda viirust edasi jagama.

Küberkiusamine ja ahistamine

Kindlasti võib tekkida olukord, kus mõni võõras sind sihikule võtab, siis üldine statistika väidab, et kiusamine ja ahistamine toimub pigem tuttavate vahel. Aga sellest pikemalt 7. peatükis.

Häkitud konto või seadme vargus

Üheks ohuks tuttavatega suhtlemisel on see, et sõnumeid saates me tegelikult ei tea, kes on teisel pool ekraani. Näiteks pahatahtlik inimene võib kellegi teise konto alt vesteldes püüda vestluspartneri isiklikke andmeid teada saada või siis on tuttava nutiseade sattunud kolmandate isikute kätte. Sellest, kuidas oma paroole võimalikult turvaliseks muuta räägin pikemalt 10. peatükis ning seadmete turvalisusest tuleb juttu 11. peatükis.

OHUD VÕÕRASTEGA SUHTLEMISEL

Suuremad jamad (kuigi märksa harvemini) võivad juhtuda võõrastega suhtlemisel. Nagu selle peatüki alguses ka mainitud, siis me tihti isegi ei teadvusta olukorda, kus tegelikult võõrastele oma andmeid jagame. Näiteks pakki tellides anname ju inimesele oma nime ja telefoni – võibolla isegi koduse aadressi. Kuskil avalikus virtuaalruumis seisukohta võttes võime paratamatult sattuda mõne haige kinnisideega inimese tähelepanu ohvriks. Alljärgnevalt mõned ohud, mis kaasnevad internetis võõrastega suheldes.

Seksuaalne ahistamine / pedofilia

Kuigi mitte väga sagedane oht, on see oma olemuselt kõige hirmutavam. Kusjuures häda on selles, et need inimesed suudavad esialgu usaldusväärse mulje luua. Näiteks vestlus algab mõne tuttava postituse all

kommentaarides ja liigub sealt edasi privaatsesse kanalisse. Või tutvud inimesega kuskil kohtinguportaalis. Kusjuures alguses võib kõik olla kena – inimene on alati valmis suhtlema, sinu muredele kaasa elama ja on alati poksiringis sinu nurgas, kui karm maailm sind rünnata tahab. Mingi hetk tuleb mängu flirt ja saadetakse esimesed fotod. Aga siin tuleb mõista, et sõnum või fail, mille saadad, võib hiljem väljapressimise objektiks muutuda. Ei tasu lasta end eksitada ka sellest, et teine inimene saadab ju ka endast kompromiteerivat infot või materjale – sa ei saa mingilgi moel kindel olla, et need on autentsed.

Näiteks 2009. aastal leidis meedias kajastust hispaanlanna lugu¹, kus Hispaaniast pärit kodanik meelitas 14-aastast poissi alguses veebikaamera ees masturbeerima ja hiljem nõudis veelgi pornograafilisemaid videoid, ähvardades vastasel korral olemasolevad videod ja pildid avalikustada. Asi lõppes noormehe enesetapuga ja hiljem selgus, et sellel inimesel oli sadu ohvreid üle Euroopa. Pornograafia teemast on pikemalt juttu raamatu viimases peatükis.

1 «Hispaanlanna» isik on politseile teada. Postimees. 27.05.2009
postimees.ee/124587/hispaanlanna-isik-on-politseile-teada

Oht varale ja tervisele

Lisaks seksuaalkurjategijatele on tänasel päeval internetti kolinud ka muud kurjategijad. Seega küsi endalt, kui palju peaksid võõrad sinu varalisest olukorrast teadma? Muidugi ei pane keegi meist internetti üles kuvatõmmiseid oma pangakontost, kuid autodest, kodutehnikast ja puhkusereisidest aga küll. Ehk siis tegelikult on varaste jaoks tehtud lihtsaks atraktiivsete sihtmärkide kaardistamine ja külaskäiguks sobiva aja välja selgitamine. Väldi igasugust oma maise vara avalikku eksponeerimist ning kui suhtled inimetega, keda sa hästi ei tunne, siis ei tasu anda täpset ülevaadet oma ajagraafikust ja reisiplaanidest. Lisaks on olulised mõisted siinkohas spämm ja skämm, mille olemusest saab parema ülevaate 6. peatükis.

Internetis võõrastega suheldes ei tohiks:

- Jagada isiklikke andmeid
- Jagada infot, mida sa avalikult internetis näha ei taha
- Saata endast kompromiteerivaid fotosid või teha videot
- Jagada oma paroole
- Minna salaja kohtuma
- Lisada inimest oma sõbralisti

Selle peatüki lõpetuseks tahaks sulle kallis lugeja südamele panna, et kui ikkagi otsustad mõne tundmatu inimesega kohtuma minna – ükskõik kas müügitehingut tegema või kohtingule, siis anna kindlasti vähemalt ühele sõbrale teada, kellega ja kuhu kohtuma lähed ning millises kanalis ja mis nimega konto sel inimesel on.

Küberturvalisuse suvekoolis välja mõeldud tegelane Anna Malvara sai oma sõbralisti ühe ööpäevaga 200 inimest - sealhulgas 12 riigikogu liiget, paar suursaadikut, inimesi kaitse-, välis- ja majandusministeeriumist, kaitseuringute keskusest, IT ettevõtetest ja kõrgkoolide juhtkondadest, ajakirjandusest.²

2 Kätlin Konstabel: kes on mõjukaid Eesti inimesi veedelnud kaunis Anna tegelikult? Postimees. 2.08.2017 arvamus.postimees.ee/4199817/katlin-konstabel-kes-on-mojukaid-eesti-inimesi-veedelnud-kaunis-anna-tegelikult

MINU SÕBER KARL KOMMIONU

Et asi liiga üldiseks ja teoreetiliseks ei läheks, tahaksin siinkohal rääkida ühe loo, mis paneb koolides õpilased alati murelikult kulmu kortsutama ja telefoni poole piiluma.

*Nimelt mõned aastad tagasi sattusin ma diskussiooni, kus arutati teema üle, et kui palju õpilasi ühes Harjumaa koolis tegelikult muretult võõraid oma sõbralisti lisab. Kuna ma olen alati inimkatsete usku olnud, siis leppisin kooli juhtkonnaga kokku ühe väikese eksperimendi läbiviimises. Tegin Facebooki ajutise libaprofiili. Võtsin ühelt Ameerika modelliagentuuri lehelt 15 aastase kena noormehe pildi, panin talle tavalise Eesti nime ja tegin atraktiivse profiili – kui noormees parasjagu ei surfanud, siis mängis ta kitarri jne. Siis hakkasin saatma sõbrakutseid selle kooli õpilastele... Umbes ühe ööpäevaga sain endale **173!** sõpra. Nagu ma alati õpilastele ka seda lugu rääkides ütlen, ma võin vahepeal päris õel olla ja seega muutsin siis, kui sõbralist oli päris muljetavaldav, profiilipildi ja nime ära.*

Uueks profiilipildiks oli kiilakas, tätoveeringuid täis, ülekaaluline tüüp politseifotol (teate küll – selline, kus pikkusmõõdustik selja taga taustaks on) ning konto uueks nimeks panin Karl Kommionu. Kustutasin ka kõik postitused ära, et poleks võimalik aru saada, mis kontoga enne tegu oli. Koolis toimub igal esmaspäeval

infotund kogu koolile ja ma leppisin kokku, et saan seal oma eksperimendi tulemusi tutvustada. Kui alguses näitasin libakontot ja uurisin, et kellel selline tüüp sõbralistis, siis oli näha kümneid pearaputusi ja uskumatuid nägusid. Ometigi kui avasin sõbralisti ja selle lehe alla kerisin siis istus saalis 173 väga hämmeldunud noort, kes sel hetkel absoluutselt aru ei saanud, kuidas selline tüüp nende sõbralisti on sattunud.

Muidugi on oluline mõista, et sellise eksperimendi läbiviimine on tegutsemine hallil alal – põhimõtteliselt pole Eesti seadustega keelatud väljamõeldud isikule konto tegemine, aga enese kellegi teisena kehastamine küll. Selline eksperiment peab olema lühiajaline, kõigi osapooltega kokku lepitud ning kindlasti ei tohiks võltskontot kasutades alustada vestlusi, et noortelt saada infot, mida nad täiskasvanule rääkida ei soovi.

PRAKTILINE ÜLESANNE

Täna on suurepärane päev väikeseks suurpuhastuseks oma sõprade listis. Mine oma Facebooki kontole, ava enda profiil ja sealt alamleht Sõbrad. Nüüd vaata sõbralist üle ja iga inimese kohta esita kolm alljärgnevat küsimust:

- Kas tunned seda inimest ka väljaspool internetti?
- Kas sind huvitavad selle inimese tegemised?
- Kas sa tahad, et see inimene oleks sinu tegemistega pidevalt kursis?

Kui vastasid 3 korda jah, siis jätta inimene sõbralisti ja tee ka linnuke, et “saa teavitusi” selle kasutaja uute postituste kohta. Kui vastasid 2 korda jah, siis las ta olla sõbralistis. Kui vastasid „jah“ ainult ühele kolmest küsimusest või mitte ühelegi, siis eemalda inimene sõbralistist. Infomüra on piisavalt palju ja pole mõtet hoida oma sõbralistis inimesi, keda me päriselus ei tunne või kelle tegemised meid ei huvita. Sama protseduuri võid ka korrata nüüd oma teistel sotsiaalmeedia kontodel ja juhul kui sul kodus on teismelisi lapsi, siis korraldage perekondlikud virtuaalsed puhastustalgud.

KUIDAS TEEMAT ALGKLASSILAPSELE SELGITADA?

Selle teema kohta on Netilammaste sarjas tehtud hea multifilm “Suur Suu”³. Vaadake koos lapsega see ära ja siis arutage seejärel, miks selline olukord tekkis. Allpool on kirjas asjad, millele võiks lapse tähelepanu juhtida:

- Millist infot ei oleks Juss pidanud huntidele jagama? Vihje: väärtuslikud esemed, pilt maja eest, kus on võimalik asukohta tutvustada, täiskasvanute eemalviibimine majast.
- Kas Juss teadis, et ta räägib pahade huntidega? Kuidas hunt üldse tema sõbralisti sai? Vihje: sai sõbra paroolid teada, esitles ennast kellegi teisena, viiruse kaudu kellegi identiteedi varastamine.
- Mis oleks pidanud kahtlusi tekitama? Vihje: kas sõbrad tahavad teada, kui palju ema palka saab või kus isa oma auto võtmeid hoiab?

Kindlasti tasuks lapsega arutada, kes on tuttav inimene. Koolides tunde andes uurin selle teema juures alati, et kui ma nüüd neile õhtul sotsiaalmeedias sõbrakutse saadan, siis kas nad võtavad selle vastu. Esimene reaktsioon kipub olema „jah“, mis näitab tegelikult, et lapsed ei suuda päris hästi ära

3 Multifilm „Suur suu“ et.sheeplive.eu/fairytales/suur-suu

defineerida, kes on tuttav. Selgita lastele, et tuttav on keegi, keda nad on korduvalt näinud, kelle telefoninumber neil on ja kelle kohta neil on ka teataval määral isiklikku infot. Kindlasti ei ole tuttav inimene see, keda nad korra kuskil laval või klassi ees näinud on.

Laps peab ka mõistma, et üldjuhul täiskasvanud ei saada lastele sõbrakutseid, kui tegu ei ole just sugulaste või lähedaste peretuttavatega. Samamoodi ei saada koolinoortele kutseid kuulsad muusikud, tuntud juutuuberid jt. Leppige kokku, et kui mõni selline sõbrakutse tuleb, siis näitab laps seda kohe vanematele. Igal juhul tasub korra kuus ka lapse sõbralistidele tema erinevatel sotsiaalmeedia kontodel pilk peale visata.

LISALUGEMIST

Klikitavad lingid leiad lehelt kool.digiabi.ee/turvaline-internet

Suhtle internetis nutikalt | Targalt internetis – sellelt lehelt leiab head visuaalsed juhised ja mõned videod internetis suhtlemise teemal.

noor.targaltinternetis.ee/suhtle-internetis-nutikalt/

Kuidas noored chativad? | E-õppe uudiskiri – väike ülevaade, mida noorte poolt sagedasti kasutatavad lühendid tähendavad.

uudiskiri.e-ope.ee/?p=13880

Emojipedia – emotikonide (vestluses kasutatavad pidipildid) entsüklopeedia

emojipedia.org

Hispaanlanna juhtum | Pealtnägija 30.09.2009

(alates 7 min)

arhiiv.err.ee/vaata/pealtnagija-366